

SAMI PIHLSTRÖM

KUN EUROOPPALAI- NEN FILOSOFIA AMERIKKALAISTUI

Amerikan alkuperäiskansoilla on kiinnostava menneisyys, mutta länsimaisen ajattelun historiassa kaikki amerikkalainen on — tietenkin — alkujaan eurooppalaista. Myös Yhdysvaltain ”omalla” filosofisella perinteellä, pragmatismilla, on juurensa varhaisemmissa eurooppalaisissa ajatteluvirtauksissa, kuten brittiempirismissä, kantilaisuudessa ja hegeliläisyydessä. Samoin 1900-luvun amerikkalaisen filosofian hallitseva suuntaus, analyttinen filosofia, syntyi Euroopan mannermaalla, vaikka se usein asetetaankin vastakkain inhotun tai ihastellun ”mannermaisen filosofian” kanssa.

Amerikkalainen pragmatismi oli esianalyttistä filosofiaa. Kielellisen analyysin sijasta sen edustajat, etenkin William James ja John Dewey, olivat kiinnostuneita inhimillisen elämän ja kokemuksen ymmärtämisestä laajassa mielessä — hieman samaan tapaan (ja samaan aikaan) kuin eurooppalaiset fenomenologit ja eksistentialistit. Silti pragmatistien, varsinkin liikkeen perustajan Charles S. Peircen, on katsottu ennakoineen monia analyttisen perinteen piirissä vasta vuosikymmeniä myöhemmin muotoutuneita tieteenfilosofisia ja merkitysteoreettisia oppeja. Ei olekaan yllättävää, että analyttisen filosofian päädyttyä nykyiseen myöhäisvaiheeseensa paluu pragmatismiin klassikoihin on lisääntynyt. Myös sellaiset spekulatiiviset metafysiikat, joilla on löyhiä yhteyksiä pragmatismiin perinteeseen mutta jotka jäivät pimentoon analyttisen filosofian valloittaessa Yhdysvaltoja, ovat nousemassa uuteen suosioon. Esimerkiksi A.N. Whiteheadin (joka tosin amerikkalaistui vasta vanhoilla päivillään) ja Charles Hartshornen prosessifilosofiasta keskustellaan nykyisin aktiivisesti sekä filosofisissa että teologisissa piireissä.

Kuten tiedetään, analyttinen filosofia muotoutui 1900-luvun alkupuolella lähinnä Cambridgessa ja Wienissä. Varsinkin Wienin piirin tieteellisen maailmankäsityksen korostamisen ja metafysiikkakritiikin merkitys oli suuntauksen synnyssä ratkaiseva. Kun Wienin piiri kansallissosialistien valtaannousun myötä hajosi ja sen jäsenet — murhattua Moritz Schlickiä lukuun ottamatta — pakenivat Euroopasta, analyttisen filosofian amerikkalaistuminen alkoi. Rudolf Carnap, Hans Reichenbach ja monet muut ”tieteellisen filosofian” esitaistelijat muuttuivat vähitellen eurooppalaisista amerikkalaisiksi ajattelijoiksi. Heidän oppilaansa nousivat 1960-luvulta alkaen Yhdysvaltain johtaviksi yliopistofilosofeiksi.

Analyttisen filosofian esiinmarssia Yhdysvalloissa toi-

sen maailmansodan vaiheilla ja sodan jälkeen kuvaillaan joskus wieniläisperäisen loogisen empirismin ja Amerikan oman pragmatismien synteeksi. Avainhahmona on tapana mainita W.V. Quine, joka ”Two Dogmas of Empiricism”-artikkelissaan (1951) arvioi holistista, analyttinen/synteettinen-erottelun kieltävää tieteenfilosofiaansa Carnapin empirismia ”perinpohjaisemmaksi pragmatismiksi”. Toisaalta Quinen aikaansaannoksena voidaan pitää sitä, että loogisen empirismin tieteellinen filosofiakäsitys murskasi — ainakin muutamaksi vuosikymmeneksi — pragmatismien perinteen pluralistisemmän tavan tarkastella inhimillistä (erityisesti amerikkalaista) kokemusta maailmasta. Aidon synteessin sijasta pragmatismien ja loogisen empirismin kohtaaminen päättyikin jälkimmäisen voittoon, tosin quinelaisessa, ei enää carnapilaisessa muodossa. Quinen ”pragmatismi” on hyvin kaukana esimerkiksi Jamesin pragmatismista, joka suhtautui vakavasti muun muassa uskonnollisiin tapoihin kokea todellisuutta. Käsitys Quinesta loogisen empirismin tappajana on ilmeisen virheellinen.

Ei ainoastaan pragmatismi, vaan myös Wienin piirin tieteen ykseyden unelma muokkautui sodan jälkeen uudelleenlaiseen asuun. Se menetti leimallisesti eurooppalaisia erityispiirteitään kehittyessään (ehkä osaksi pragmatismien vaikutuksesta) käytäntöä, tieteen teknologista hyödyntämistä korostavaan suuntaan. Tieteen ykse-

ys -ajattelun ideologisena päämääränä ei enää ollut carnopilainen tieteellisen kielen järjestelmä, vaan tiede, jonka avulla oli mahdollista rakentaa atomipommi ja voittaa sota. Tätä siirtymää on viime aikoina selvitelty tieteen historioitsija Peter Galison. Hän ja eräät muut tutkijat ovat tähdentäneet, ettei askel Wienistä Harvardiin ja Kaliforniaan ollut vain viaton kielen vaihdos, vaan merkittävä kulttuurinen murros. Sen enempää pragmatismi kuin loogis-empiristinen tieteen ykseyden ohjelmakaan ei jäänyt koskemattomaksi.

Wienin piirissä varttuneiden analyyttisten filosofien maihinnousua Yhdysvaltoihin voidaan pitää 1900-luvun eurooppalaisen ajattelun amerikkalaistumisen ensimmäisenä aaltona. Toinen aalto ajoittuu postmodernististen virtausten voimistumiseen 1970-80-luvuilla. Vai pitäisikö pikemminkin puhua amerikkalaisen yliopistoilmapiirin uudesta eurooppalaistumisesta? Tieteellisen ajattelun henkeä vaalivat amerikkalaisintellektuellit ovat viime vuosina olleet huolissaan ”ranskalaisten” — postmodernien, relativististen, dekonstruktivististen, epäargumentatiivisten, yksinomaan retorisesti perusteltujen, tieteen kulttuurista hegemoniaa vastaan asettuvien ja siten kaikin puolin vastuuttomien — aatteiden leviämisestä Yhdysvaltain kampuksille. Äänessä ovat olleet muiden muassa Suomessakin vierailut fyysikko Alan Sokal ja hänen filosofistävänsä, kuten Buffalossa vaikuttava (mutta alun perin britti) Barry Smith. Samaan aikaan Euroopassakin on perustettu analyyttisen filosofian etujärjestöjä. Esimerkiksi Saksassa toimii *Gesellschaft für analytische Philosophie* (GAP) -niminen yhdistys. Moinen taistelumieli antaa väistämättä vaikutelman siitä, että elämme lopun aikoja.

Analyyttinen filosofia, kuten akateemikko Georg Henrik von Wright monien muiden ohella on arvellut, lienee 1900-luvun lopulla saapunut tiensä päähän yhtenäisenä, ongelmattomasti identifioitavana koulukuntana. Filosofian kenttä on kenties peruuttamattomasti hajaantunut, ja aiemmin selkeät koulukuntajaot ovat murentuneet. Amerikkalaisen pragmatismien rooli tässä kehityksessä on ollut tärkeä, sillä useimmat ”postanalyyttisiksi” tunnustautuvat nykyfilosofit ovat päätyneet pragmatismia muistuttaviin ajattelutapoihin. Yhä useammat analyyttikkoina uransa aloittaneet ajattelijat ovat myös kääntyneet filosofian historian puoleen ja korostaneet, ettei filosofiaa ja sen historiaa voida jyrkästi erottaa toisistaan (vaikka oikeaoppinen analyyttinen ohjelma oli näin olettanut). Jopa analyyttinen filosofia jäsennetään nyt historiansa kautta, perinteeksi, jolla todella on historia. Uuspragmatistien keskuudessa historiatietoisuus ilmenee jatkuvana paluuna pragmatismien historiaan. Peirce, James ja Dewey eivät ole vain skolaarisen tutkimuksen kohteita, vaan keskustelukumppaneita, joiden kanssa filosofoidaan.

Nykyfilosofian hajaannuksesta ja sen myötä yhä sekavammiksi käyvistä kuppikuntaerimielisyyksistä huolimatta amerikkalaisessa ”sulatusuunissa” saattaisi piillä toivoa keskenään kilpailevien traditioiden erojen pehmentämisestä ja siten dialogista erilaisten filosofointitapojen välillä. Mutta tällainen kehitys voi olla myös vaarallinen. Jos filosofian suuntausten väliset erot kokonaan katoavat, dialogia ei enää käydäkään aidosti erilaisten perinteiden kesken. Tätäkö lopulta ovat amerikkalaisuus ja amerikkalaistuminen — erojen häivyttämistä, tieteen ja filosofian lopullista harmaata, rakenteetonta ykseyttä, joka tosin on kovin kaukana Wienin piirin kaavailemasta yhtenäistieteestä? Onko eurooppalainen ajattelu nyt jo toistamiseen amerikkalaistuessaan päätyvässä baudrillardilaiseen ”toteutuneeseen utopiaan”, eräänlaiseen filosofian

historian loppuun? Onko ”tieteen ykseys” nyt toteutunut traagisella tavalla, filosofisten äänten sekamelskana, jossa eri perinteistä liikkeelle lähteneet kirjoittajat puhuvat toistensa ohi ja josta todellinen keskustelu on kaukana?

Sulatusuunissa on vaaransa mutta myös lupaavat mahdollisuutensa. Tarvitsisimme amerikkalaista uudisraivajahenkeä — emme valloittaaksemme Länttä vaan ollaksemme vahvemmin eurooppalaisia, keskustelevalta ja jännitteisestä henkisestä perinnöstämme tietoisia. Tuon perinnön elementtejä ovat myös Amerikka ja ne filosofoinnin ristiaallokot, jotka Atlantti on sinne kuljettanut. Siksi Amerikka ei ehkä lopultakaan, *pace* Baudrillard, ole eurooppalaiselle ihmiselle — ainakaan eurooppalaiselle filosofille — toivottoman kaukana, käsittämättömissä. Etenkin analyyttisen filosofian parissa kasvanut eurooppalainen voi vuosisatamme lopulla tunnistaa itsessään sekä eurooppalaisuuden että amerikkalaisuuden. Hän voi kunnioittaa juuriaan mutta olla silti valmis astumaan dogmaattisten koulukuntarajojen yli, kohti uutta, uljaana siintävää Amerikkaa.

Suomalainen filosofia, jota analyyttinen perinne on dominoinut mutta johon pragmatismikin on 1900-luvun kuluessa vaikuttanut monin (tosin melko epäsuorin) tavoin, voisi myös parhaimmillaan toimia sulatusuunina, joka pehmentää (pikemmin kuin ylläpitää) traditionaalisia dikotomioita, kuten analyyttisen ja mannermaisen filosofian välistä kahtiajakoa. Valitettavasti molempien perinteiden edustajien joukosta löytyy niitäkin, jotka haluavat karttaa sulatusta viimeiseen asti ja pysytellä tiukasti oikeauskoisten leirissä. Koska kilpailevien koulukuntien välinen rakentava keskustelu on ainakin Suomessa, ”Euroopan amerikkalaisimmassa maassa”, osoittautunut vaikeaksi, olisi ehkä aika vain astua rohkeasti koulukuntatomaan tilaan, uuteen aikaan, aitoamerikkalaiseen elämänmuotoon, jossa filosofista keskustelua yritetään uhmakkaasti jatkaa toteutuneen utopian vallitessa, sisäisesti heterogeenisen, loputtoman värikkään (ja sen vuoksi ehkä ulospäin värittömältä vaikuttavan) ”ykseyden” sisällä.

Niin paljon kuin Amerikkaa halveksimme ja pelkäämme mekin, tällainen voisi olla meidän postanalyyttisten eurooppalaisten filosofien amerikkalainen unelmamme.

KIRJALLISUUTTA

- Jean Baudrillard, *Amerikka*, suom. Tiina Arppe, Like, Helsinki, 1991/1996.
 Anat Biletzki ja Anat Matar (toim.), *The Story of Analytic Philosophy: Plot and Heroes*, Routledge, London, 1998.
 Giovanna Borradori, *The American Philosopher*, The University of Chicago Press, Chicago, 1994.
 Peter Galison, ”The Americanization of Unity”, *Daedalus* 127 (1), 1998, 45 — 71.
 Thomas P. Kasulis ja Robert Cummings Neville (toim.), *The Recovery of Philosophy in America*, State University of New York Press, Albany, 1997.
 H.O. Mounce, *The Two Pragmatisms: From Peirce to Rorty*, Routledge, London, 1997.
 Kevin Mulligan (toim.), *Topos: Continental Philosophy Analysed (Topoi 10:2)*, Kluwer, Dordrecht, 1991.
 Ilkka Niiniluoto ja Heikki J. Koskinen (toim.), *Wienin piiri*, ilmestyy 1999.
 Sami Pihlström, *Pragmatism and Philosophical Anthropology*, Peter Lang, New York, 1998.
 Sami Pihlström, *Filosofin käytännöt: Pragmatismien perinteen vaikutus suomalaisessa filosofiassa 1900-luvulla*, Pohjoinen, Oulu, ilmestyy 1999.
 W.V.O. Quine, ”Empirismmin kaksi dogmia”, suom. Juha Savolainen, teoksessa Panu Raatikainen (toim.), *Ajattelu, kieli, merkitys: Analyttisen filosofian avainkirjoituksia*, Gaudeamus, Helsinki, 1997, s. 133 — 153.
 Alan Sokal ja Jean Bricmont, *Fashionable Nonsense: Postmodern Intellectuals' Abuse of Science*, Picador, New York, 1998.
 Georg Henrik von Wright, *Minervan pöllö*, suom. Heikki Nyman ym., Otava, Helsinki, 1992.